

AŞI DİPLOMASİSİNİN KAVŞAĞINDA ORTA ASYA

Görünüşe göre, aşının siyasi ve ekonomik potansiyeli, özellikle dış politikadaki araçsal rolü, 18. yüzyılın sonlarında icadının ilk günlerinden itibaren ilk kez tam anlamıyla fark edildi. Tarih boyunca daha çarpıcı olan şey, sözde “aşı diplomasisinin” çatışmadan ziyade barışı koruma etkisiydi ki, on yıllar önce, mevcut COVID-19 pandemiden çok önce icat edilmiş bir terim bir kez daha, ama daha canlı bir şekilde siyasi sözlüğümüzde yer almış oldu. Aşı diplomasisi konusunda en önde gelen uzmanlardan biri olan Peter J.Hotez’in dediği gibi aşilar, Napolyon Savaşları, Marshall Planı ve Soğuk Savaş sırasında ABD-Sovyet bilimsel işbirliği gibi mevcut savaşları durdurmak, siyasi nüfuz oluşturmak ve düşmanlıkların üstesinden gelmek için etkili bir siyasi araç haline geldi. COVID-19 salgınının bugünkü eşi görülmemiş etkisi, devam eden ve ileriye dönük ekonomik, sosyal ve siyasi sonuçları, küreselleşen dünyanın çok daha karmaşık dinamiklerini ortaya çıkardı. Çünkü şu anki haliyle “aşı diplomasisi” yalnızca ulusal ve faydacı çıkarları bir kenara koyarak tüm devletlerin açık yürekli işbirliği anlamına gelmiyor, aynı zamanda ileriye dönük itibar, siyasi ve ekonomik kazanımlar için iyi hesaplanmış çabalar anlamına geliyor. Bu, yalnızca aşı geliştirme ve malzemelerini dış politika aracı olarak kullanan devletler için değil, aynı zamanda bu aşiların alıcıları için, belirli bir aşının tek başına satın alınması bir siyasi sadakat veya iyilik jesti olarak sunulabilir. Aşı diplomasisi, sadece bir dış politika meselesi değil aynı zamanda, son ABD başkanlık seçimlerinde açıkça görüldüğü üzere Biden yönetiminin ilk icraatlarından birisi olarak Başkan Trump’ın çekilme yönündeki kararını geri çekerek Dünya Sağlık Örgütü’ne (DSÖ) yeniden katılması ve küresel aşı paylaşım girişimi olan COVAX’a ABD’nin katkısını 2 milyar dolardan 4 milyar dolara yükseltmesi, iç siyasi mücadelede kararlı bir duruşu göstermektedir.

Bu görüşler Orta Asya siyaseti bağlamında çok önemlidir; çünkü bölge geleneksel olarak Rusya’nın siyasi hakimiyetinin bir bölgesi olarak görülürken, Çin’in de ekonomik etkisinin hızlı büyümesine tanık olunmuştur ki, bu iki güç - Rusya ve Çin - küresel aşı diplomasisi mücadelesinde en etkili iki oyuncu haline gelmiştir. Bu değişen denge ve jeopolitik geçiş, her bir Orta Asya devletinin çeşitli ve benzersiz dış politika pozisyonlarıyla birlikte, siyasi,

ekonomik ve sosyal temellere dayalı olarak bölge genelinde çeşitli aşı diplomasisi seçenekleri ve tercihleri sunmaktadır.

Bir dereceye kadar, hem Çin hem de Rusya, etkili COVID-19 aşısına yönelik acil ve hayati küresel ihtiyaca cevap verme fırsatını benimsedi, ancak diğer birçok ülkeden farklı olarak, hâlihazırda mevcut olan Rus ve Çin aşiları, devlet kontrolündeki kurumlar tarafından geliştirildi. Bu da onları, hangi ülkelerin hangi koşullarda alacağına karar verebilmeleri noktasında hükümetlerin elinde bir dış politika aracına dönüştürdü. Özellikle uygun fiyat, hacim veya süre avantajlarının yanı sıra Çin veya Rus aşilarına öncelikli erişim imkânı, Çin ve Rus hükümetlerine, politikalarının faydalarının uzun bir süre boyunca elde edilebilmesi koşuluyla, dünya siyasetinde olağanüstü bir destek sağladı. Buna ek olarak, Batılı şirketlerin aksine, Çinli ve Rus aşı üreticilerinin teknoloji transferi ve üretim lisanslarını paylaşma istekliliği, bu iki üreticinin tekliflerini bazı ülkeler için daha avantajlı hale getirdi.

Bu koşullar arasında, en zengin Orta Asya ülkesi olan Kazakistan, hâlihazırda 20.000’in üzerinde ithalatı yapılan Rusya’nın Sputnik V koronavirus aşısını tercih etti. Böylelikle 12 Şubat’a kadar Kazakistan’da 14.000 sağlık çalışanı aşılanırken, Rusya, aşının Orta Kazakistan’da - Karaganda’da - lisanslı olarak üretilmesine onay verdi. Güncel raporlara göre, Kazakistan 2 milyon doz Sputnik V’yi Rusya’dan veya üretici ortaklarından ithal ederken, 2 milyon dozu da yurtiçinde üretilmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde bölgede Çin’in en büyük ortağı olmasına rağmen, Kazakistan, diğer Orta Asya devletlerinden farklı olarak şimdiye kadar Çin’den herhangi bir aşı siparişi vermemiş olsa da, hükümetin Çin aşısı üreten devleri Sinopharm ve Sinovac ile görüşmelerde bulunduğu bildirildi. Ayrıca, Kazak hükümetinin aşı diplomasisi çizgisindeki vatansever duruşu, QazCovid olarak bilinen ulusal aşının geliştirilmesi ve üretilmesi çabalarıyla dile getirilmektedir. Bu noktada ülkenin Cumhurbaşkanı ve Sağlık Bakanı QazCovid verdikleri önemi göstermek adına Rus aşısının yerine ulusal aşının sonucunu bekleme kararını ifade ettiler.

Öte yandan, bölgenin en kalabalık ülkesi olan Özbekistan, COVID-19 aşısına erişim çabalarında, Çin ile işbirliğinin artırılmasında Sinopharm ve Anhui Zhifei

Longcom Biopharmaceutical tarafından geliştirilen iki Çin aşısının 3. aşama testlerine katılma kararı almıştır. Şubat 2021’de özel hükümet komisyonu, vatanseverce Çin-Özbek “ortak girişimi” olarak adlandırılmış Özbekistan’ın “ZF-UZ-VAC 2001” adı altında Çinli Anhui Zhifei Longcom tarafından geliştirilen COVID-19 aşısının yerel üretiminde yer alacağını duyurdu. Bununla birlikte, esas olarak Rusya ile aşı üretimi ve alımlarında aktif olarak yer alan Kazakistan’dan farklı olarak, Özbekistan Çin ile daha yakın işbirliğine geçmeden önce, geçen yıl Eylül ayında 35 milyon doz Rus Sputnik V aşısı siparişi vermişti. Ancak o zamandan beri, ülke nüfusunun tamamını aşan bu devasa siparişten gözle görünür bir teslimat yapılmadı.

Devlet Başkanının Yeni Yıl Ulusa Sesleniş konuşmasında COVID-19’a karşı zaferini gururla ilan etmesine rağmen, Tacikistan COVAX girişimi aracılığıyla 1.8 milyon doz Oxford-AstraZeneca aşısı talep etti. Fakat ülkenin 2023’ten önce alamayacağı ihtimali üzerine Sputnik V aşısını almak için Rus yetkililerle temasa geçti. Türkmenistan COVID-19’dan resmen arınmış ülke olduğunu ilan etmesine karşın Rusya’nın Sputnik V aşısını Orta Asya’da ilk onaylayan ülke olmakla beraber aşı kampanyası başlamadan önce “büyük miktarlarda” aşı temin etmiştir.

Bölgedeki en küçük ekonomi olan Kırgızistan’a gelince, ülkenin COVID-19 aşilarına erişimini kolaylaştırmanın önündeki ekonomik engeller geçen yıl zaten ifade edilmişti. Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi’nin Eylül ayında Bişkek’i ziyareti sırasında, dönemin Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov, COVID-19 ile mücadelede Çin tıbbi yardımı, özellikle ileriye dönük aşı tedariki ve aynı zamanda Çin’e olan borç geri ödemelerinin yeniden yapılandırılması ve uzatılması için de başvurdu. Aşıya gelince, pandeminin neden olduğu ekonomik zorluklar nedeniyle Kırgızistan, Rusya’dan, Çin’den ve diğer donör kurumlardan gelen dış bağışlara fazlasıyla güveniyor gibi görünüyor, çünkü Rusya zaten 500.000 doz Sputnik V aşısını ücretsiz olarak sağlamayı taahhüt ederken, Şubat ayında Çin’in Bişkek Büyükelçisi, Çin aşilarının hibe olarak Kırgızistan’a teslim edileceğini bildirdi. Ülke ayrıca COVAX girişimine başvurdu ve 500.000 doz Oxford-AstraZeneca aşısını ücretsiz olarak alması bekleniyor.

Politika, Dış İlişkiler ve Güvenlik

- Türkmenistan'ın Fransa Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi Şohrat Jumayev, Fransız Senatosu'nun Fransa-Orta Asya Dostluk Grubu'nu ziyaret etti. Görüşmede taraflar, parlamentolararası diyalogu geliştirmek ve ülkeler arasındaki ekonomi, ticaret, kültür ve eğitim alanlarındaki işbirliğini güçlendirilmesi üzerinde durarak, özellikle ekonomik işbirliğinin önemini vurguladılar. Türkmenistan ve Fransa Nisan 2019'da imzalanan iki yıllık bir iş birliği planını uygulamaktadır (Kabar.kg, 04.03.2021).
- Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Comart Tokayev, Kırgız mevkidaşı Sadır Caparov ile görüştü. Toplantının ardından iki ülke cumhurbaşkanı ortak basın açıklaması yaptı. Cumhurbaşkanı Tokayev, Kazakistan'ın Kırgızistan'ın stratejik ortaklarından biri olmaya devam edeceğini ifade ederek, ülkeler arasında 180'e yakın anlaşma olduğunu ve yatırım, ticaret, gümrük düzenlemeleri ve sınır aşan nehirler açısından başarılı işbirliği bulunduğunu kaydetti. Tokayev, açıklamasında Kazakistan'ın Kırgızistan'a insani yardım sağlamaya devam edeceğini de bildirdi (Inform.kz, 02.03.2021).
- Azerbaycan Savunma Bakanı Zakir Hasanov ile Pakistan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nadeem Raza iki ülke arasındaki askeri iş birliğini derinleştirmeyi planladıklarını açıkladılar. Taraflar, özellikle askeri-teknik ve eğitim alanlarına odaklanacaklarını belirterek, mevcut siyasi işbirliğinin düzeyinden duydukları memnuniyeti dile getirdiler. İki ülke aynı zamanda çeşitli birliklerin katılımıyla ortak askeri tatbikatlar yapmayı da kabul ettiler (AzerNews, 04.03.2021).
- ABD Savunma Bakanlığı, ülkenin savunma kabiliyetini geliştirmek için Ukrayna'ya yönelik 125 milyon dolarlık yeni bir yardım paketi açıkladı. Ukrayna'nın güvenliğini desteklemek amacıyla tahsis edilen fon, askeri eğitim, teçhizat satın alımı, askeri danışmanlık, sınırların güvence altına alınması ve NATO ile birlikte çalışabilirliğinin artırılması alanlarında kullanılacaktır. ABD, 2014 yılından bu yana Ukrayna'ya 2 milyar dolardan fazla güvenlik yardımı taahhüdünde bulunmuştur (Ukrinform.net, 02.03.2021).
- Gürcistan Dışişleri Bakanı Zalkaliani, Türkiye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile basına kapalı bir görüşme gerçekleştirdi. Taraflar, serbest ticaret anlaşması kapsamında ticari bağların güçlendirilmesi imkanlarını görüşerek, Asya'yı Avrupa'ya bağlayacak demiryolu koridoru projesine yönelik çabaları yoğunlaştırma konusunda anlaşıldı. Cumhurbaşkanı Yardımcısı Oktay, Gürcistan'ın yeni hükümetini tebrik ederek, Gürcistan Başbakanı Irakli Garibaşvili'yi Türkiye'ye davet etti (Aa.com.tr, 03.03.2021).
- Türkiye ve Kazakistan, 2 Mart'ta, diplomatik ilişkilerin 29. yıldönümünü kutladı. Türkiye, Kazakistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olmuştur. İki ülke; ticaret, yatırım, kültür, turizm, sağlık, eğitim ve askeri konularda yoğun iş birliği yapmaktadır. Türkiye'den Kazakistan'a yapılan toplam yatırım tutarı 3.2 milyar dolara ulaştı (Dailysabah.com, 02.03.2021).

Ekonomi, Finans ve Enerji

- Kazakistan, 2025 ulusal petrokimya projesi sayesinde petrokimya endüstrisini dönüştürmeyi planlıyor. Enerji Bakanı Nurlan Nogayev, projenin petrokimyasal malzeme temini ve bir petrokimya kümesinin oluşturulması da dâhil olmak üzere sektörün çeşitli sorunlu konularını ele alacağını duyurdu. Hükümet, 2025 yılına kadar petrokimya ürünleri üretimini 9 kat artırarak 2 milyon tona çıkaracak beş tesis kurmayı planlıyor. Projeler için 3.9 milyar dolarlık yatırım çekilmesi planlanmaktadır (Inform.kz, 05.03.2021).
- Kazakistan, Kaşagan petrol sahasında gaz üretimini artırmayı hedeflemektedir. 1.150 milyar metreküp ham gaz kapasiteli yeni bir tesis kurulması planlanmakta olup, söz konusu proje için 860 milyon dolarlık yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. Tesis, gaz üretimini 800 milyon metreküp artırarak petrol üretimine olumlu katkı sağlayacaktır. Halihazırda, pilot ve endüstriyel geliştirme aşamaları, getirilen kısıtlamalar nedeniyle günde 280 bin varil üretirken, günlük kapasiteleri 400 bin varile eşittir (Inform.kz, 05.03.2021).
- Rusya ile Hindistan arasındaki enerji işbirliği derinleşiyor. Geçtiğimiz günlerde Hindistan, Moskova'da Enerji Merkezi'ni açarak, enerji alanındaki etkileşimi artırmak amacıyla yeni bir çalışma grubu oluşturulmasını kabul etti. Söz konusu merkez ve çalışma grubunun karşılıklı yatırımları artırması beklenmektedir. Ayrıca, yeni bölgelerde LNG ve petrol üretimi gibi ortak projelerin geliştirilmesini teşvik edeceklerdir. Çalışmayı her iki ülkenin enerji bakanlıklarının da başkanları koordine edeceklerdir (TASS.com, 02.03.2021).
- Özbekistan, yeni bir elektrikli scooter üretim merkezi olmayı hedeflemektedir. Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, elektrikli endüstrisi üreticilerine sübvansiyon ve avantaj sağlamak üzere bir kararname imzaladı. Üretim kümelemesi, Kokand serbest ekonomik bölgesi sahasında gerçekleştirilecektir. Bicycle Trading Invest, Velomax ve Technoworld gibi üç büyük şirket 8.5 milyon dolar yatırım yapacaktır. Yıllık ortak üretimin 26.500 araca ulaşması beklenmektedir (UzReport.news, 05.03.2021).
- Kırgızistan'da akaryakıt fiyatlarındaki artış devam etmektedir. Devlet Tekelleşmeye Karşı Düzenleme Ajansı Direktörü Şuhrat Sabirov, ülkedeki yakıt ve madeni yağ fiyatlarının bir ay içinde %10-15 oranında arttığını duyurdu. Sabirov, bu eğilimin küresel bir ölçeğe sahip olduğunu ve esas olarak artan petrol fiyatlarından kaynaklandığını bildirmektedir. Kırgızistan ithalata bağımlı bir ülke olmaya devam etmesine rağmen, yakıt sıkıntısı yaşamamaktadır. Ayrıca tarla işleri için ihtiyaç duyulan yakıtın tamamı da temin edilebiliyor (Kabar.kg, 05.03.2021).
- Tacikistan Ekonomik Kalkınma ve Ticaret Bakanı Zavqi Zavqizoda, Tacikistan için yeni atanan Asya Kalkınma Bankası (AKB) Ülke Direktörü Shanny Campbell ile geçtiğimiz günlerde, çevrimiçi bir toplantı yaptı. Taraflar, krizle mücadele tedbirlerinin uygulanması kapsamında Tacikistan'a mali desteği artırma olanağını görüştü. Tacik hükümeti özellikle ekonomik, dijital ve ihracat geliştirme programlarının 2025 yılına kadar desteklenmesini istemektedir. Taraflar, işbirliğini genişletme konusunda anlaşıldı. AKB, toplamda 23 yıl boyunca 2.2 milyar dolarlık yardım tahsis ederek Tacikistan'ı destekledi (Asiaplustj.info, 04.03.2021).

Toplum ve Kültür

- Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (AİKB), Tacikistan'ın dördüncü büyük şehri Kulob'daki temel su ve sanitasyon altyapısını iyileştirecek bir kamu şirketine 7.5 milyon avroya kazar devlet kredisi verecektir. Proje, Avrupa Birliği'nin Orta Asya Yatırım Fonu'ndan (IFCA) hibe desteği ve IFCA ile AİKB'nin Hissedarlar Özel Fonu tarafından onaylanan bir teknik yardım paketi olacaktır. Proje, şehrin 100.000'den fazla sakinine yönelik su temini ve su arıtma hizmetlerini iyileştirecektir (Asiaplustj.info, 03.03.2021).
- Başbakan Yardımcısı Eralı Tugjanov başkanlığındaki bir Kazak heyeti, Taşkent'e iki günlük bir ziyaret gerçekleştirdi. Toplantıda Başbakan Yardımcısı, COVID-19'un yayılmasını önlemek için ortak tedbirleri görüşmek üzere Özbek mevkidaşı Behzod Musayev ile bir araya geldi. Kazak heyeti, şu anda klinik deneylerin üçüncü aşamasında olan QazCovid-in aşısının ara sonuçlarını paylaştı. Taraflar ayrıca, iki ülkenin Sağlık Bakanlıkları arasında sağlık sektöründe ikili iş birliğini teşvik edecek bir anlaşmanın detaylandırılmasını görüştü (Astanatimes.com, 05.03.2021).
- Kırgızistan'ın Moskova Büyükelçisi Gulnara-Klara Samat, Kırgız Devlet Başkanı Sadır Caparov'un Rusya'ya yaptığı son ziyarette varılan anlaşmalarla ilgili konuları görüşmek üzere Rusya Birinci Eğitim Bakan Yardımcısı Dmitri Gluşko ile bir araya geldi. Taraflar, "Yurtdışında Rusça Öğretmeni" projesinin uygulanması, Kırgız eğitim kurumlarına Rusça ders kitabı sağlanması gibi konuları ele aldı. Gulnara-Klara Samat ayrıca Kırgızistan'dan gelen göçmen işçilerin çocuklarına yönelik orta seviyeli mesleki eğitim konusunda yardım istedi (Kabar.kg, 03.03.2021).
- Türkiye Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun, Azerbaycan Kültür Bakanı Anar Karimov'u kabul etti. Taraflar iletişim, medya, kültür ve sinema alanlarında iş birliğini yoğunlaştırmanın imkanlarını görüştüler. İletişim Başkanlığı'nın Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'daki zaferi üzerine üç dilde hazırladığı yeni yayın, ülkeler arasındaki kardeşlik ilişkilerini simgeleyen örnek bir çalışma olarak kayıta altına alındı (Hurriyetdailynews.com, 03.03.2021).
- Uluslararası Türk Kültür ve Miras Fonu'nun desteğiyle, "İpek Yolu'nda Azerbaycan" başlıklı bir kitap İngilizce ve Rusça dillerinde yayımlandı. Kitap, Azerbaycan'ın Büyük İpek Yolu üzerindeki tarihi hakkında bilimsel araştırmalara dayanan ilk büyük akademik yayın olma niteliğine sahiptir. Söz konusu kitap, Vakıf tarafından yürütülen büyük ölçekli uluslararası "Büyük İpek Yolu'nda Türk Dili Konuşan Ülkeler" projesinin bir parçası olarak hazırlanmıştır (Azertag.az, 05.03.2021).
- Türkiye, Özbekistan'ın Semerkant kentinde yeni bir Başkonsolosluk açtı. Açılış törenine Özbekistan Başbakan Yardımcısı Aziz Abduhakimov ile iki ülkenin Dışişleri Bakanları Abdulaziz Kamilov ve Mevlüt Çavuşoğlu katıldı. Yeni diplomatik misyon, Özbekistan ile Türkiye arasında yatırım, ticaret, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlardaki iş birliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmaları artıracaktır (Uzdaily.uz, 07.03.2021).